

PRASŁOWIAŃSZCZYNA

i jej rozpad

pod redakcją
Jerzego Ruska i Wiesława Borysia

WYDAWNICTWO ENERGIA

SPIS TREŚCI

<i>Od redaktorów</i>	9
<i>Słowo Prorektora Uniwersytetu Jagiellońskiego, prof. dr hab. Franciszka Ziejki, na Międzynarodowej Konferencji Naukowej nt. „Prastłowiańszczyzna i jej rozpad”</i>	11
Franciszek Sławski (Kraków) <i>„O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian” Tadeusza Lehra-Sptawińskiego po pięćdziesięciu latach</i>	17
Henryk Birnbaum (Los Angeles) <i>Jak długo trwał okres prastłowiański?</i>	21
Wiesław Boryś (Kraków) <i>Prastłowiański — poprastłowiański. Na granicy dwóch epok</i>	29
✓ Klaus Steinke (Erlangen) <i>Indogermanisch — Urslavisch — Latein</i>	35
Rainer Eckert (Greifswald — Berlin) <i>Partiell urslawisch-baltische Entsprechungen und ihre Interpretation</i>	41
Maria Wojtyła-Świerzowska (Kraków) <i>Elementy kentumowe w słownictwie prastłowiańskim</i>	47
✓ Georg Holzer (Wiedeń) <i>Zur Rekonstruktion urslavischer Lautungen</i>	57
Генадзь Цыхун (Mińsk) <i>Арэальная структура праславяншчыны</i>	73
Leszek Moszyński (Gdańsk) <i>Językowe i pozajęzykowe kryteria dotyczące podziału dialektycznego Prastłowiańszczyzny</i>	79
Stefan Warchoł (Lublin) <i>Prastłowiańszczyzna i jej rozpad w aspekcie chronologizacji procesu palatalizacji spółgłosek</i>	87
Heinz Schuster-Šewc (Poršicy) <i>Działanie prawa sylab otwartych w późnym okresie języka prastłowiańskiego i jego rola w ukształtowaniu się słowiańskich makrodialektów</i>	97
Georgi T. Rikov (Sofia) <i>The Long Root Vowels in the Slavic Verbs of the Type běžp, sěkp, zějp</i>	107
✓ Mario Enrietti (Turyn) <i>Osservazioni sull'origine e la scomparsa degli „jer”</i>	117

Hanna Popowska-Taborska (Warszawa) <i>Wczesne dzieje północno-zachodnich krańców słowiańszczyzny w świetle faktów językowych</i>	125
Rudolf Krajčovič (Bratysława) <i>Praslovančina v karpatskej kotline a jej vývin</i>	131
Ján Sabol (Preszów) <i>K rozpadu praslovanskej slabiky</i>	135
Aleksandar Loma (Belgrad) <i>Mundartliche Gliederung des späten Urslavischen und frühe slavische Stammesbildungen</i>	143
Alenka Šivic-Dular (Ljubljana) <i>Južnoslovansko-zahodnoslovanske izoglose in njihov pomen za praslovansko dialektologijo (na slovanskem fitonimu za 'Alnus')</i>	161
Zbigniew Babik (Kraków) <i>Предполагаемые рефлексы позднепраславянских фонетических изменений в субстратной топонимии лесной зоны восточной Европы</i>	177
Barbara Oczkova (Kraków) <i>Południowosłowiańska wspólnota językowa (pewniki i wątpliwości)</i>	193
Júlia Dudášová-Kriššáková (Preszów) <i>K otázke juhoslavizmov v strednej slovenčine</i>	201
Л. В. Куркина (Moskwa) <i>Термины подсечно-огневого земледелия в составе праславянского словаря</i>	207
Ж. Ж. Варбот (Moskwa) <i>О погнездовой ориентации при реконструкции и этимологизации праславянского лексического фонда</i>	223
Ludwig Selimski (Wielkie Tyrnowo — Katowice) <i>Z prastowiańskiego dziedzictwa leksykalnego w gwarach bułgarskich</i>	231
Marta Bjeletić (Belgrad) <i>Praslovenska leksika u etimološkom rečniku srpskohrvatskog jezika</i>	239
Mieczysław Basaj (Warszawa) <i>Najstarsza warstwa frazeologii słowiańskiej</i>	249
Јасна Влајић-Поповић (Belgrad) <i>Семантика као критеријум у формирању етимолошког гнезда</i>	255
Władysław Sędzik (Kraków) <i>Słowiańskie 'zewnątrz, na zewnątrz, foras, foris, extra'</i>	269
Jürgen Udolph (Heidelberg) <i>Typen urslavischer Gewässernamen</i>	275
Aleksandra Cieślíkova (Kraków) <i>Czy istniały przezwiska w antroponimii prastowiańskiej?</i>	295
Maria Malec (Kraków) <i>Początki słowiańskich imion w formie imiestówów biernych</i>	305

Milan Majtán (Bratysława)	
<i>Slovansko-slovenské osobné meno „Mojtech”</i>	313
Teresa Zofia Orłoś (Kraków)	
<i>Studia Tadeusza Lehra-Spławińskiego nad słownictwem prasłowiańskim</i>	319
Janusz Siatkowski (Warszawa)	
<i>Badania Zdzisława Stiebera nad prasłowiańszczyzną</i>	325
Leszek Bednarczuk (Kraków)	
<i>Rozpad języka prasłowiańskiego w świetle badań Tadeusza Milewskiego i nowszych hipotez etnogenetycznych</i>	329
Tadeusz Szymański (Kraków)	
<i>Język prasłowiański w ujęciu Franciszka Sławskiego</i>	337
Jerzy Rusek (Kraków)	
<i>Aspekt słowotwórczy w dyskusjach nad różnicowaniem języka prasłowiańskiego (w ujęciu Franciszka Sławskiego i jego uczniów)</i>	343
Bogdan Walczak, Mariola Walczak (Poznań)	
<i>Leszek Ossowski o praojczyźnie Słowian</i>	349
Wiesław Witkowski (Kraków)	
<i>Poglądy St. Smal-Stockiego na pochodzenie języka ukraińskiego po osiemdziesięciu latach</i>	359
Krzysztof Wrocławski (Warszawa)	
<i>O formie artystycznej tekstów ludowych zapisanych przez M. Małeckiego w Macedonii Egejskiej</i>	365
Michał Parczewski (Kraków)	
<i>Archeologia o początkach różnicowania kulturowego Słowian</i>	373

ЈАСНА ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ
Београд

СЕМАНТИКА КАО КРИТЕРИЈУМ У ФОРМИРАЊУ ЕТИМОЛОШКОГ ГНЕЗДА

Апстракт: У раду се на бази семантичких критерија предлаже и формално образлаже реконструкција примарног глагола псл. **kositi III* „сећи; ударати, тући се; додиривати; свађати се, љутити се; љуљати, њихати; јурити итд.” у коме се реализује *-o-* вокализам ие. корена **kes-* / **kos-* / **ks-*.

Abstract: On the grounds of semantic criteria proposed and formally explained is a reconstruction of the primary verb PSI. **kositi III* „cut; hit, beat; touch; quarrel, irritate; swing, toss; hurry, etc.” as a realization of *-o-* vocalism of the IE root **kes-* / **kos-* / **ks-*.

Семантика се одавно изборила за право гласа у одлучивању о прихватању, одбацивању или прецизирању етимолошких тумачења. У решавању појединих дуго загонетних етимологија легитимитет је признат чак и тзв. поступку „etymology based on meaning”¹, али до данас остају ретки етимолошки радови у којима би се полазило од семантичке анализе материјала, а затим претпостављена етимологија базирана на семантичким индикацијама подвргавала формалној провери². Иако се груписањем лексике у оквиру етимолошких гнезда реално отвара могућност таквог приступа решавању етимолошких проблема, увођење овакве праксе у редовни поступак припреме одредница у етимолошкој лексикографији још увек је, нажалост, ствар будућности.

После Мељничукове исцрпне студије о корену **kes-* и његовим варијантама у лексици словенских и других индоевропских језика (Мељничук 1968), изгледало је да је ова тема задуго исцрпена. Данас је, међутим, јасно да многи аспекти не само творбе и семантике, већ и нека суштинска питања хијерархије

¹ Cf. нпр. Трубачев 1976: 173–177 о псл. **nagls(jv)*.

² Већ четврт века стара теза Шустер–Шевца о примарности семантике у етимологисању (рекли бисмо, добро аргументована судом да су многи ие. коренови ономотопејског порекла и нестабилне фонетске структуре) остаје усамљена као и првобитно када је окарактерисана као „веома смела” (Borek 1973: 308).

и односа основа које су се развиле од овог корена у прасловенском нису до краја расветљена, тако да сложено етимолошко гнездо сродних псл. глагола **česati* / **kositi* и даље остаје недовољно и непотпуно описано (према нашем сазнању, ово гнездо након Мељничуковог рада није било предмет посебних етимолошких студија)³. Додуше, један огранак тог гнезда, хомонимни именски пар **kosa* „соча” и **kosa* „falx” (потврђен у свим словенским језицима и неспорне псл. старине, а тумачен као поствербалне творбе глагола **česati* са очекиваном апофонијом)⁴, већ деценијама привлачи пажњу словенских етимолога који никако не долазе до задовољавајућег тумачења ове хомонимије. Проблем је у другом члану пара, **kosa* „falx”, који нема извансловенских паралела и чија семантичка мотивација измиче прецизном и коначном дефинисању⁵. Ова тешкоћа, међутим, није била препрека да се та именица сматра основом псл. деноминала **kositi I* „сећи траву косом” који се уз други деноминал, **kositi II* „кривити” изведен од **kosъ* „накривљен”, стандардно реконструише као пар хомонимних псл. глагола⁶. Иако ту ситуација са творбом делује јасна и недвосмислена, семантичка слика континуанти псл. глагола **kositi* у српскохрватском и у још неким словенским језицима налази се у нескладу са оваквим етимолошким тумачењем.

У таквим случајевима поставља се принципијелно питање да ли опсег значења глагола *kōsiti*, нпр. у српскохрватском, може бити ствар локалне иновације која је полазила од неког од два псл. деноминала, или та семантика одражава неку дубљу старину. Уколико сумња у важећу етимологију налази оправдање не само у равни семантике, него и у неким до сада недовољно уоченим детаљима творбе, то већ ствара потребу за преиспитивањем

³ Посебно је питање да ли у оквиру овог словенског етимолошког гнезда треба паралелно анализирати континуанте обе псл. основе **čes-/ *kos-* или их треба пратити одвојено (пошто се њихови деривати, због фонетске подвојености која се у првобитној ие. алтернацији **kes-/ *kos-* није испољавала, на нивоу појединачних словенских језика осећају као елементи различитих етимолошких гнезда). Потом би се та два генетски сродна гнезда дала поредити као било која два друга (овакву праксу не срећемо у радовима у којима је у последње време примењен метод поређења семантички блиских гнезда, нпр. Варбот 1986 и Варбот 1995). Остаје да се одреди до ког је прасловенског нивоа (доба прве палатализације?) то било једно гнездо, а када су реално постала два. Ово је нужно будући да се семантичка мотивација низа изведених облика, нарочито номиналних творби — без чега нема дефинитивне етимологије — не може правилно реконструисати без упоредног сагледавања реализације семантичког потенцијала континуанти обеју основа.

⁴ Pokorny 586 смешта саму ову именицу, без иједног глагола, под корен **kes-* „schneiden” те претпоставља да је иницијални гутурал резултат дисимилације *s-s > k-s*. Ово тумачење је остало усамљено и без одјека у славистици, иако има индикација да се таква дисимилација безвучног палатала (који је нормално давао псл. -s-) према другом -s- у корену заиста дешавала: уп. псл. *svekovъ* < ие. *svēk'uros* према стинд. *švašuraḥ* (< **švašuraḥ*, асимилацијом!), грч. *ἐχυρος* итд. Код речи за „свекар, свекрва” теже је помишљати на кентумску позајмицу (реч за „falx” би то и могла бити). Ако се узме да стинд. -ā- може рефлектовати ие. -ō-, стинд. *šāsá-* м. „месарски нож” подударало би се, до у род, са псл. **kosá* „falx” < ие. *k'osó-*.

⁵ Историјат овог питања бележе Мељничук 1968: 195 и ЭССЯ 11: 134–135, а у новије време су се овим проблемом бавили нпр. Аникин 1988: 21–22, Wojtyła–Świerzowska 1992: 141, обоје без помака у просуђивању и без нових закључака. Овом хомонимним пару требало би придружити још неколико чланова, бар један на псл. нивоу и још неке у појединим словенским језицима — види нпр. Влајић–Поповић 1997 (у штампи).

⁶ Sławski II: 522, Skok II: 160–161, ЭССЯ 11: 136.

постојеће етимологије. Прво ћемо се позабавити семантиком, а затим размотрити формалну страну овог проблема.

Полазимо од тога да у српскохрватском језику глагол *косити* (*се*) *impf.* показује низ значења⁷ која се никако не могу свести ни на један псл. деноминални глагол: „тући се, клати се (о пчелама, стоци)”; „убијати (оружјем), уништавати”⁸; „снажно дувати, шибати; обарати, ломити (о ветру, међави)”; „дотицати се, сударати се (нпр. коњска копита при ходу)”, „жуљити, притискати, стезати”, „нагризати, наједати”; „чупкајући, кидајући растресати (предиво и сл.)”, „осипати се, крзати се (нпр. сукно од старости или ношења)”; „спорити се, гложити се, свађати се; борити се”, „бити у супротности, не слагати се”; „једити (се), љутити (се)”; „брецати се, издирати се, осецати се (на некога)”. Овде бисмо навели и пример *кдсйиш се impf.* „гордити се, кочоперити се, шепурити се” јер верујемо да га не треба, као у РСАНУ, глосирати под *кдсйиш*¹ „кривити (се)”⁹.

Имајући у виду приоритет семантике у нашој анализи, формалне разлике међу основама које се у етимолошкој анализи свде на псл. корен са истим вокализмом, *-o-*, овде нећемо уважавати пошто би то штетило целовитости слике о семантичком потенцијалу етимолошког гнезда (не само у српскохрватском, већ и на прасловенском нивоу). Тако се семантички инвентар шири ако овде прибројимо и сх. значења других облика од исте основе чије се глаголско порекло не доводи у сумњу: *кдсйиш impf.* „сецкати, ситнити, млети”¹⁰, „косити”¹¹, *кдсйиш се impf.* „свађати се; борити се”, односно *кдснуйиш се pf.* „додирнути, дотаћи, окрзнути; погодити”; „узнемирити, жацнути; тронути, ганути”, *гefl.* „дотаћи се; допрети, доћи до, свратити; збунити, изненадити; погодити, потрести; наљутити се, насрдити се; обрецнути се”. Ту такође припадају и облици *кдшйиш (се) impf.* „тући се, бости се роговима (о воловима)”, *кдшдвйиш impf.* „гњечити, гужвати (одећу)”¹², као и вари-

⁷ Наводимо их према РСАНУ *s.v.* *кдсйиш*² (редослед је наш — у поретку од конкретног ка апстрактног), а сличан, само нешто ужи инвентар значења налази се и у RJAZU на који се ослања и Skok II: 160–161 *s.v.* *kos*. Евентуални други лексикографски извори посебно су наглашени.

⁸ Имајући у виду изразе типа „болест коси”, „смрт коси” (уп. и алегоријску представу смрти као старице са косом у руци), ово би се значење и могло сматрати деноминалним, међутим у контексту свих осталих овде побројаних значења и у овоме треба видети део синкретизма примарног семантизма „ударати (се), тући (се), ломити, кршити и сл.”

⁹ Овове вероватно одговара и укр. *кдшйишся* „пручатися; величатися, бундючитися” иако се оно не доводи у везу са глаголом **kositi*, већ се тумачи као резултат декомпозиције старијег деноминала *кдкдшйишся* (ЕСУМ III: 68) што није много вероватно за реч коју бележи још Желеховски. За семантичку типологију „правити се важан и сл.” < „сећи, резати; ударати” упор. нпр. сх. *охолйиш се* < псл. **xoliti*, или сх. дијал. *лј-иа се*, „заноси се, уображава” (Марковић, М., Речник народног говора у Црној Речи, Српски дијалектолошки зборник XXXII, Београд 1986, 358) итд.

¹⁰ Овај глагол је релативно ретко потврђен и ареално ограничен на северозападне крајеве и једну потврду из централне Србије.

¹¹ Ово само на једном месту: Ускоци, Станић 1990: 380.

¹² Ова глаголска основа показује прелаз *-s- > -š-* (свакако под утицајем *j-* презента) и као новија појава за псл. се не реконструише (cf. различита тумачења творбе готово идентичних именских облика **kosenina* и **košenina* у ЭССЯ 11: 137, 189–190), иако је до истог процеса дошло и у другим словенским језицима (види даље у тексту).

јанте са *-m-* проширењем¹³: *кѡсмаѣи* (*се*) impf. „тући се и сл.¹⁴”; „препирати се, надмудривати се”, *искѡсмаѣи* pf. „ращешљати, изгребенати вуну” (Дубашница на Крку) и *космѣѣи се* impf. „ићи тако да се одећа лепрша при ходу” (дакле: „клатити се, гегати се”) (Велике Пчелице код Крагујевца)¹⁵, а исто тако и облици изведени од итеративно продужене основе: *кѡсаѣи* impf., *кѡскаѣи* „ићи, журити касом; јахати касом; кретати се у лаком трку; трчкрати, журити”.

Да оваква семантичка слика није својствена искључиво сх. језику показују примери различитих континуанти ове псл. основе у другим јужно-и источнословенским језицима, од псл. глагола који се реконструишу као **kositi*, **kasati*, **kosati*, **kosnqti*¹⁶ (као и неке новије креације у појединим слов. језицима у којима је дошло до јотовања спиранта — формалне разлике међу етимолошки једнаким основама свесно занемарујемо да бисмо добили целовиту, а не атомизирану слику семантичког потенцијала глагола који се у крајњој линији изводи од атематског псл. глагола ***kosti*): мак. *коси се* „противити се; мучити, узнемиравати”; *каса* „трчати, журити”, буг. *кѡса се* „нервирати се, љутити се”; *кѡсвам/ кѡснувам* „дотицати, додиривати”, слн. *kosati se* „рвати се, надметати се”; *kasati* „трчати, журити”, стсл. *коснѣѣи* „додирнути”¹⁷; *касѣи са* „дирати, тицати се”, слч. *kasat' (sa)*, „тући се, рвати се”; *kajsat'* „ходати тешко, смуцати се”, чеш. дијал. *kasat' se* „ходати тешко”; *kasat se* „трчати, журити”; *kasat* „грабити, гомилати”, рус. цсл. *касѣииса* „дотицати, тицати се”, рус. (дијал.) *кѡсѣѣѣ* „сећи; јако тући, ударати: красти (из баште)¹⁸”; *кѡсѣѣѣся* „тући се”; *коснѣѣѣ* „ударити, убити; зањихати, заљулјати: јурнути, бацити се”; *коснѣѣѣся* „померити се у страну; десити се” (cf. сх. *кѡснѣѣи* „навратити; збунити, изненадити”); *касѣѣѣ* „брецати се, грдити”.

¹³ Више о односу основа **kos-* и **kosm-* на прасловенском нивоу cf. ЭССЯ 11: 145–147 (s.v. **kosmenъ* и **kosmъ / kosma*) и Sławski 1976: 13–14. Веза међу овим основама је несумњива, иако њена природа није до краја јасна (осим поменутих референци, cf. и Vaillant 1974: 621 pgf. 1098 који се колеба у одређивању суфикса у случају пол. *kośmień*). Стога је тешко сложити се са Тодоровим који за мак.(буг.) *кѡсмам* „шишам; крстим” претпоставља да је позајмљено из грчког, уместо да у том облику и његовој архаичној семантици препозна још једну потврду подударности основа са и без елемента *-m-* (Тодоров 1994: 173–175).

¹⁴ „Нека се други кољу и косају”. Иза осталих значења која се у РСАНУ приписују овом глаголу: „рашћупавати; чешљати” и *кѡсмаѣи се* impf. „постајати чупав” свакако стоји други глагол, денбминал придева *кѡсмаѣ / кѡсмаѣ*.

¹⁵ Питање је да ли овај глагол (због непоузданости која прати хапаксе) припада овомо. Творбено је то могуће (cf. *гегѣѣи : гегѣѣѣи*), а одговара му и „семантика резког удара, скољзјашего движения” својствена псл. **kosati (se)* (ЭССЯ 11: 136), као и семантички потенцијал псл. *kasati (se)* „брзо ићи, трчати, касати итд.” (ЭССЯ 9: 155–156) односно псл. **česati* реализован нпр. у блр. *чѣсѣѣ*, рус. *чѣсѣѣѣ*, укр. *чѣсѣѣи* „брзо ходати, трчати, журити” (cf. SP II: 173). Ово значење, поред архаичног буг./мак. „сећи” (види напомену 13) као и сх. „тући се; препирати се”, наводи на помисао о могућности реконструкције псл. дијалектизма **kosmati (se)*.

¹⁶ Бројност потврда у сх. и руском, наспрам спорадичности примера из других језика, вероватно није верна слика стварног стања, већ последица нашег ограниченог приступа новијој продукцији дијалекатске лексикографије тих језика.

¹⁷ Потенцијалну сумњу на старословенско порекло руских потврда искључује чињеница да већина њих потиче из дијалеката.

¹⁸ Ово се значење свугде наводи као „красти”, међутим оно прецизирање „из баште” оставља могућност да је то заправо „чупање, кидање плодова”.

касáйцься „тицати се”, блр. *касáцца* „тицати се”, *каснўцца* „десити се”, укр. дијал. *каснўйцися* „јурнути, бацити се” (ЭССЯ 9: 155–156, 11: 136–138).

Овде равноправно припадају и облици изведени од основе *кош-* којима се не признаје псл. старина (нису реконструисани у ЭССЯ), иако показују архаичну семантику: мак./буг. *кòшкам* „ритати, ударати”, *кòшна се* „оклизнути се” (БЕР II: 694), блр. *касiць* = *кóщыць* „рити, чепкати по земљи (о кокошкама)” (ЭСБМ 4: 294, 5: 107), односно *кóшкаць* „копати, гребати” (ЭСБМ 5: 107)¹⁹, рус. дијал. *кошáйць* „бости” (СРНГ 15: 139), вероватно и буг. *кошлєвя се* „превртати се у сну; једва се кретати; бадати се, кошкати се (о стоци); свађати се”²⁰, као и рус. *кошлѣйць* „сабијајући смештати некога у гужву, без реда; натрпавати на себе много одеће” (СРНГ 15: 151)²¹ (види и сх. *кошлѣвѣици* „гњечити”)²².

Оваква семантичка слика отвара реалну могућност за реконструисање примарног глагола, псл. **kositi III*. „сећи; ударати, тући се; додиривати се; сукобљавати се, свађати се, нервирати се; љуљати, њихати; јурнути, бацити се итд.”²³ (он би, као једини примарни глагол, требало да буде испред постојећа два деноминала а не иза њих, али овом приликом је технички једноставније о њему као последњем реконструисаном говорити као о **kositi III*). Псл. глагол **kositi III* показује изворну семантику ие. корена **kes-* /**kos-* /**ks-*, исто као и друге вербалне релизације тог корена у прасловенском без обзира на вокализам, глаголи **česati*, **kasati*, **kosati*, **kosnōti* чија се девербална природа не доводи у питање.

Не улазећи даље у елаборирање семантичких аргумената којих већ има довољно (мада би их вероватно могло бити и више, види напомену 16), надаље ћемо се сконцентрисати на формалну анализу и даље етимолошко сагледавање овог глагола и етимолошког гнезда коме он припада.

¹⁹ Узгред, примећујемо да оваква формално-семантичка слика белоруских облика (као и њихова уклопљеност у словенско етимолошко гнездо око псл. глагола **kositi*) практично искључује могућност да су они позајмљени из литавског са чиме се рачунало, без довођења ових облика у везу (ЭСБМ 4: 294).

²⁰ Иако носи посебну одредницу, овај глагол је остављен без етимологије, чак без паралела из других словенских језика, сх., рус. (БЕР II: 694).

²¹ С обзиром на непосредне формалне (а и семантичке) паралеле које рус. *кошлѣйць* има у буг. *кошлєвя се* и сх. *кошлѣвѣици*, као и на његову инкорпорираност у етимолошко гнездо псл. глагола **kositi (se)*, Фасмерово тумачење овог глагола као турцизма треба сматрати врло мало вероватним (Фасмер II: 361).

²² Овај суфикс и у дериватима непосведочених глагола, нпр. блр. *кашлáйць* „чупав, неуредан, трапав”, блр. *кóшла* „чупава жена” (ЭСБМ 4: 321, 5: 107).

²³ На могућност реконструкције глагола **kositi III* већ се помишљало: први ју је поменуо Ф. Славски, али он на крају одреднице *kosić* само кратко констатује да „ист.-слов. и сх. акценат не искључује могућност да је постојало и треће, девербативно **kositi*” (Sławski II: 522). Skok II: 161 узгред опажа да „значање ‘lacerare’ дозвољава и превој од *česaići*”. И у ЭССЯ се у оквиру тумачења глагола **kositi I* „резати траву” помиње да он не мора (проред наш, ЈВ-П) бити деноминал од **kosa*, и наводи се управо пример сх. *косiцьи* „lacerare, vellere” који се може тумачити и као итератив од **česati*, али све се завршава на тој успутној примедби и без анализе поменутог и осталих сх. значења. Једино Pokorny 585 нема дилеме: „serb. *kōsim* ‘lacerare, vellere’ wohl Iterativ zu **česati*”, међутим његов суд је остао без одјека у славистици.

У литератури се сви псл. деривати основе **kos-* по правилу тумаче као „сродни са..., у вези са...” **česati*, али је индикативно и симптоматично да нигде не налазимо објашњење те везе нити путева и хијерархије те сродности²⁴. Псл. **česati se*, редовно се пореди са лит. *kásti, kasú* „рити, гребати, копати”, итер. *kasýti* „чешати, гребенати”, лет. *kast, kasu* : *kašu* „гребати, красти”, итер. *kasīt* „чешати; гулити, лупити; ударати, шибати” (SP II: 173), али опет без очекиваног коментара разлике у коренском вокализму. Са друге стране, реконструкцијом глагола **kositi III*, за коју се ми залажемо, долази се до реалне потврде псл. облика који има потпуну формалну аналогују у лит. *kasýti* које се никако не може тумачити као деноминал (пошто нема именице или придева од којих би био изведен), већ се просуђује као регуларна итеративна творба од старијег атематског глагола *kásti*.

Даље је од интереса видети које су могућности за тумачење порекла глагола **kositi III* (на нивоу прасловенског језика) и евентуално даљи путеви његове трансформације у оквиру прасловенског.

Теоријски и практично, полазећи од ие. корена **kes-/ *kos-* у раном псл. или балтословенском периоду могу се реконструисати атематски глаголи ***česti* и ***kosti* који даље подлежу процесима а) тематизације, б) итеративизације, в) перфективизације, г) експресивизације итд., што значи да они теоретски даље резултирају облицима као што су а) **česati, *kosati*²⁵, б) ***časiti, *kositi* (?**kasiti*), односно ***časati, *kasati*²⁶, в) **česnpti, *kosnpti* г) **čexati, *koxati*. Неуједначеност ставова односно неопредељеност етимолога огледа се у томе што се у ЭССЯ претпоставља постојање старијег облика ***česti* (у SP се он чак и не помиње), а аналогни праоблик ***kosti* у ЭССЯ се помиње s.v. **kasati (se)* кад се оно изводи од **kosnpti*, односно од непотврђеног **kosti*, а затим се и s.v. **kosnpti se* каже да је „**kasati*, наряду с предшествујућим ему формама **kos(a)ti* легло в основу **kosnpti*” (али тако да остаје нејасно да ли се *-o-* вокализам сматра пореклом од уобичајене претеритске основе коју показује облик **kosnpti*, или га треба тумачити другачије, полазећи од непотврђеног ***kosti* које чини директни пандан облику ***česti*, а не **česati* преко његове перфективне варијанте **kosnpti*). Тако су

²⁴ Sławski II: 521–522, SP II: 172–173, ЭССЯ 11: 136, 147–148, Skok II: 160–161. Вероватно најбољу слику налазимо у једном успутном коментару: „Етимолошко гнездо **kes-/ *kos-* распало се још на прасловенском нивоу чему је допринео процес палатализације разрушивши формалну везу **čes-/ *kos-*. Девербали са основом **kos-* изгубили су творбену везу са глаголом **česati*. На најстаријем нивоу девербали глагола **česati* морали су имати основу **kos-*. После распада гнезда глагол **česati* поново је творио деривате по старом семантичком моделу, али са новим творбеним формантима. Распад етимолошког гнезда довео је до сужавања семантике глагола **česati*. Упор. реликтне појаве претходне семантике у укр. *чеса́ти* „сећи”, рус. дијал. *счесну́шь* „јако одрати или огулити кожу” (Меркулова 1972: 168–169).

²⁵ Исти ови облици пореклом могу бити и стари итеративи типа *nositi* : *nosati*.

²⁶ Итеративизација подразумева дужење коренских вокала **kes-/ *kos-* > **kēs-/ *kōs-* тако да треба очекивати псл. ***časati* и **kasati* (овај први глагол не бележи ниједан речник — додуше, у ЭССЯ 4: 29 s.v. **časъ* помиње се да у појединим словенским дијалектима има трагова итеративно–дуративног облика *časati* — sic! без астериска — али такав глагол није реконструисан, нити се наводе облици у којима се чувају ти трагови), види и Меркулова 1981: 10–11 s.v. *часлица*.

за позни псл. реално реконструисани само следећи облици: *česati, *česnpti, *česrati, *česriti (у оба псл. речника, при чему се облици са -r- различито тумаче), *čechati (само у SP, док се у ЭССЯ и експресивизирани облици наводе под *česati) и *kasati, *kosati, *kosnpti, *kositi I, *kositi II, *kozati (у ЭССЯ, али и у речницима појединих језика који су дошли дотле). Овом низу би, сматрамо, требало придружити и *kositi III. У даљем излагању деноминале остављамо по страни, и ако не нагласимо другачије, када говоримо о глаголу *kositi, мислимо на *kositi III.

До коначног дефинисања међусобног односа односно успостављања творбене и укупне етимолошке хијерархије глагола *česati и *kositi овде не можемо доћи, али можемо скренути пажњу на неке досад занемариване елементе творбе и указати на потенцијалне правце размишљања.

Пре свега се поставља питање релативне старине двеју основа. О њему се подједнако може говорити са аспеката семантике и творбе.

Покорни реконструирше релативно узан семантички инвентар корена *kes-/*ks- сведен на „гребати, чешати” (Рокорну 585)²⁷, док Мелњичук доноси много дужи низ на основу знатно већег броја потврда из словенских и балтских језика: „ударати — кидати — чешати — цепати (сећи) — рити — копати — резати (и убијати) — тући (и убијати)” (Мелњичук 1968: 203).

Сва ова значења несумњиво иду у ред најархаичнијих, а значајно је да се она примарна међу њима, „сећи; ударати”, и данас срећу у, додуше ретким, континуантама оба глагола, и *česati и *kositi (види табелу). Даље је *česati доживело сужавање значења на „чешати, гребати (и журити, трчати)”, исто као и његови пандани у другим европским језицима (који чак немају ово последње) (cf. Рокорну 585). Глагол *kositi показао се истрајнијим у чувању примарних значења, како у балтским језицима, тако и у словенским, али је опстао само на рубним подручјима југа и истока (ако се посматра балто-словенска целина, балтски језици чине трећи периферијски правац, северни), тако да овај глагол, односно његове варијанте *kosati, *kosnpti, *kasati можемо сматрати посведоченим на северу, истоку и југу балтословенског језичког простора²⁸. Оваква географија и архаична значења континуанти глагола *kositi указују да се ту ради о реликтима (који опстају као последица ноторне конзервативности периферије), пре него о резултату иновације. Комбиновањем аргумената семантике и лингвистичке географије долазимо до закључка о паралелном постојању глаголских вокализама -e- и -o-, што нас у творбеној анализи доводи до тезе (засад само тезе!) о примарности глаголске основе *kos- у балтословенском. Ту претпоставку даље треба бранити

²⁷ Ту чак нема ие. базе *kos-, претпостављамо зато што није била потврђена.

²⁸ Додуше, у центру и на западу словенске територије има трагова овог глагола, али формално и семантички варираног: то је или експресивизирано *kozati које показује специфичну семантику „мазити, волети”, или облик са итеративним дужењем коренског вокала *kasati, који на југу и истоку има значења блиска изворнима, а на западу развија специфично „подвијати, задизати нпр. рукаве, ногавице”. Семантичка изолованост сведочи о губљењу везе са основним глаголом и изворном семантиком — о развоју ових значења cf. Sławski II: 92–93, 312–313).

или оповргавати аргументима творбе. По природи ствари, њих треба тражити прво на нивоу балто-словенског, а затим и у ие. паралелама.

Аргумента у прилог примарности основе са вокализмом *-o-* може се наћи више, али ниједан од њих нема снагу апсолутног доказа, нити сви они заједно то могу бити. Они су просто бројни.

Један су балтске паралеле које савршено одговарају словенским облицима, и творбено и семантички, док балтских паралела *-e-* вокализму нема²⁹.

Други је могућност да се, идући за Вајаном, претпостави да је балто-словенска основа *kas-* у прасловенском презенту на *-je-* са коренским вокализмом *-e-* довела до словенске иновације, дакле inf. ***kosti* → praes. **češp* → inf. **česati*. Вероватно је Вајан сасвим у праву када велики значај у реконструкцији придаје облику тренутног вида *kosnōti* „toucher” (Vaillant 1966: 319) — као доказу постојања атематског глагола од кога се развио овај облик тренутног вида.

Трећи аргумент је могућност да се полазећи од придева *kosnovenš* (односно — *kosvenšjъ*) словенски облици проследе до ие. равни, те да се вокалска алтернација тумачи као одраз наслеђених ие. стања.

Индоир., лат. и герм. глаголи изведени од ие. основе **kes-* / **ks-* сведоче да је ие. презент првобитно грађен од нулске базе са назалним инфиксом: **ks-n-eu-* (Pokorny 585), па тако **kosnovenš* као најдиректнији словенски рефлекс те презентске основе показује секундарни вокализам *-o-* чије би порекло веровано требало видети у основи претерита, аориста или перфекта³⁰. Упор. стсл. *kosvenš*, партицип претерита без назалног инфикса³¹. Сам глагол **kosnōti* биће да је, као и већина глагола на *-nōti* који у словенским језицима исказују свршени глаголски вид, изведен од основе претерита. Преко тог, свакако старог, назалног презента могло је доћи до упро71авања глаголске основе губитком завршног *-v-* које се ипак чува у облицима *kosvenš*, буг. *кòсвам / чèсвам*. Однос слов. **česati*, **češp* према лит. *kàsti* и *kasù* (лет. *kašu*), као и именица псл. **česlъ* према лет. *kaslis* могао би указивати на изворни апофонски однос презентске и инфинитивне основе који је доцније у оба језика, псл. и пбалт., уједначен у корист *-e-* односно *-o-* базе, док се псл. **kositi* и лит. *kasýti* могу схватити као регуларна итеративна образовања на *-iti* са *-o-* основом (као сх. *гнати*, *-гнам*, *гонити*).

Изгледа да је још у балто-слов. нулска база овог глаголског корена коју смо у ие. имали у назалном презенту, а вероватно и у аористу (cf. гр. ξύω),

²⁹ Исту фонетску слику показује и пар лит. *màlti* према (п)сл. **melti* (којим се иначе илуструје теза о секундарности вербалне основе **česa-*) (Trautman 1970: 120).

³⁰ Само **kosnovenš* могло би се, у том случају, схватити као хибридни облик са вокализмом претерита, али са назалним инфиксом који је у ие. знак презента: **kosu-enos* > **kosvenš*, **kos-n-eu-enos* > **kosnovenš* (уместо **ks-n-eu-* као у стинд. *kšnauti*).

³¹ Паралеле оваквој творби у словенском материјалу су ретке: **drōznovenš* према **drōznp* (Meillet 1924: 191–192) или **rinovenš* према **rinp* (Stang 1942: 54), али о њиховој старини сведочи аналогни стинд. глагол *dhṛṣṇōti* „il ose, il a le courage de” (Meillet ibidem). Још ближе паралелу нашем глаголу чини стинд. *kšnau-mi* < **ks-n-eu* < **ks-eu-* дакле нулске базе рано обогаћене инфиксом *-n-* (Maughofer 1989: 441). Речју, *kšnauti* би могло потврђивати старину образовања *kosnōti*, *kosnovenš* исто као што то *drṣṇōti* чини за **drōznōti*, **drōznovenš*.

била замењена *-o-* базом остављајући ретке трагове свог постојања у псл. **xvoja*, **xoliti*³². Можемо претпоставити заједничку балто–словенску првобитну парадигму ***kesti*, ***kosō(m)*, типа псл. **merti*, **mьrp*, из које се на једној страни развило лит. *kàsti*, *kasù* а на другој псл. ***česti*, **česp* тематизовано у **česati*, **češp*. Међутим, не може се искључити могућност да је на делу псл. територије постојала парадигма аналогна балтској са *-o-* основом спроведеном у свим облицима³³. Облик ***kosti* не може се директно реконструисати, али би се посебно сх. *κ`осиѡи* могло, бар у делу случајева, сводити на њега на сличан начин на који је у сх. *гонѡиѡи*, *гонѡим* потиснуло *гнаѡи*, *-гнам* (*женем*) или *носѡиѡи*, *носѡим* старо **несѡиѡи* (у процесу потискивања атематских глагола каузативима).

Ареална дистрибуција облика **česati* и **kositi* (**kosati*) могла би се схватити као рефлекс прасловенске (вероватно балтословенске) бифуркације првобитног глагола ***kesti*, ***kosō(m)* на две фонетске варијанте са *-e-* и *-o-* вокализмом. Не улазећи у детаље балтске ситуације, за псл. можемо са знатном сигурношћу тврдити да је дуго паралелно чувао оба глаголска вокализма тако да нема основа тврдња о њиховој дијалекатској подвојености, иако се може сматрати да је упркос општој распрострањености *-e-* вокализма, он на југу релативно слабо посведочен, док је већина потврда *-o-* вокализма пореклом са јужно- и источнословенског терена. У оваквој дистрибуцији не треба препознавати дијалекатску рашчлањеност, будући да на терену доминације *-o-* вокализма има, у неким значењима потврда *-e-* вокализма, и обрнуто. При том се примећује већи степен изолованости континуанти *-o-* основе на западу (творбено и семантички **kozati*, само семантички **kasati*). За утврђивање хронологије маргинализације облика са вокализмом *-o-* драгоцено би било откривање, у новијој дијалекатској грађи појединих словенских језика, континуанти већег броја дублета типа псл. **češuja* „љуска, опна; краста; крлјушт; одломљена грана“³⁴ : псл. дијал. **košuja* „краса, перут“ (према укр. дијал. *кошуля* „краста, кора на глави детета“, блрус. дијал. *кошуня* „перут“³⁵ — овакаву опозицију вокализма на балто–словенском плану показује и именски пар лет. *kaslis* „чешаљ“ : псл. **česlь* „исто“, творене такође старим формантом *-lь* тј. *li*)³⁶. Од велике вредности су и потврде „крњих“ парова, као

³² Разлог је то што ие. *-ks-* > псл. *-x-*, па би корен **ks-* постао непрепознатљив — зато се преузима *-o-* вокализам из претеритске основе.

³³ Још један вансистемски — ванпарадигматски — аргумент за постојање *-o-* вокализма даје Станг наводећи неколико примера глагола код којих *-o-* вокализам уместо очекиваног *-e-* носи значење „ударати“ (Stang 1942: 40–41). Ако се и за корен **kes-/ *kos-/ *ks-* прихвати примарност значења „ударати“ (Мељничук је сматра неспорном, и његовом суду треба поклонити поверење с обзиром на обим грађе на којој је заснован, иако Покорни не реконструише то значење, него „гребати, чешљати“), овај аргумент би могао стајати у прилог нашем тумачењу.

³⁴ Са потврдама у стсл., буг., сх., слн., чеш., пољ., стурс., рус. блрус. (ЭССЯ 4: 92–93) стари дериват глагола **česati* са ретким, непродуктивним формантом *-ujь/-uja*.

³⁵ ЭССЯ 11: 191 — сродно са **češuja*, исти суфикс и аблаут **kos-* од **česati*. Занимљив рани лексички дијалектизам. Пажњу привлачи чињеница да ови облици потичу из језика у којима одсуствује *-o-* вокализам, а са друге стране, на терену *-o-* вокализма нема облика ни налик овима.

³⁶ ЭССЯ 4: 87, за тип творбе cf. Sławski 1974: 105.

нпр. блр. *кóшуць* „перут“ (< псл. *kos-j-pt-ь)³⁷ које се генетски подудара (одражавајући коренску апофонију *-e- : -o-*), а формално и семантички минимално разликује од нпр. рус. *чeсóйка* „шуга“.

У овом раду је учињен покушај да се образложи оправданост реконструкције псл. *kositi III „сећи; ударати; дотицати; свађати се, љутити се; њихати се, журити, итд.“ на основу његових деривата или континуанти у савременим словенским језицима. Предложено је и тумачење творбе таквог облика као варијанте основе са *-o-* вокализмом, за разлику од распрострањеније основе **kes-* тј. њеног слов. рефлекса **čes-*. Тиме се намеће и питање да ли глагол *kositi „сећи траву“ треба и даље сматрати деноминалом именице *kosa „falx“, или би га било исправније тумачити као специјализацију примарног *kositi III, односно његовог основног значења „сећи“, у значење „сећи траву“. То би подразумевало да се и именица *kosa третира као поствербал глагола *kositi у коме се реализује једно од базичних значења „сећи, ломити, кидати и скупљати летину“, дакле *nomen instrumenti* пореклом од старијег *nomen acti*³⁸. Формалних препрека за такво објашњење нема, могу се наћи и прозодички аргументи који би га подупрли³⁹, али ова тема ипак захтева посебно разматрање које би морало изаћи из оквира чисте етимологије и још једном се позабавити самом реалијом и семантичким аспектима проблема⁴⁰.

Независно од тога да ли прихватимо или не тезу о примарности глаголске основе **kos-* у односу на **čes-*, или их сматрамо истовремено присутним до једног тренутка у прошлости (новијег од прве палатализације) када су се оне раздвојиле, семантички и географски, пред нама остаје проблем дефинисања овог словенског етимолошког гнезда. Могло би се сматрати да је гнездо доживело пуцање након I палатализације (в. Меркулова 1972). Са друге стране, степен подударања значења на бројним тачкама словенског простора, без обзира на облик (cf. нпр. буг. *чeсвам* = *кoсвам* „дотичем“ у најар-

³⁷ Иако се у најновијем тумачењу овај облик изводи од *česati (ЭСБМ 5: 107), пре би се требало приклонити оном старијем, у ЭССЯ, где се он сматра дериватом „глагола (не каже се ког!) са кореном **kos-* и значењем ‘чешати’ који је у апофонском односу са *česati“ (ЭССЯ 11: 191). Ареал ове блр. речи која је забележена и у суседним језицима, као пољ., укр. и рус. дијалектизам (код Даља стоји убикација „зап.“ што заправо може бити Белорусија), требало би прецизније утврдити.

³⁸ За претпоставку да је првобитно кошење било само обарање, повијање траве уп. и Мельничук 1968: 224–225, 227.

³⁹ Имајући у виду да нпр. руски језик у акцентовању глагола на *-iti* прави разлику између каузатива–итератива и деноминала, cf. *вожy: вoдишь*, али *-гощy, -гoщийшь* (van Wijk. *Intonationssystem* 42 < Stang 1942: 25), из руског акцентовања *кошy, косишь* „чинити косим“, али *кошy, кoсишь* „сећи косом“ треба извући закључак да је овај последњи облик примарни глагол, итератив–каузатив. Сведочанство о разлици између деноминала и правог глагола налазимо и у једном сх. дијалекатском извору у коме у сх. *кoсина f.* „покошена ливада“ препознајемо непосредни девербал правог глагола *кoсийи* (типа *йучина < йучаиш*, *йадина < йадаиш*), док је на истом месту забележена и *кoсина f.* „нешто косо постављено, кривина“ (Ускоци, Станић 1990: 380), несумњиви деадјектив (типа *висина < висок, дубина < дубок* итд.).

⁴⁰ Вредело би на свесловенском и ие. плану посматрати синтагму *кoсийи кoсом* и у контексту других синтагми којима се описују примарне пољопривредне радње и алати којима се оне врше (када и зашто су то некад *figurae etymologicae* у којима је глагол деноминал, као *кoсийи кoсом*, а некад етимолошки различите речи као *орайи ралом, койайи мoгийшом, жeийи срjом* итд.).

хаичнијој форми са формантом *-v-*), склоност обеју основа експресивизацији, чињеница да обе показују недовољно јасно *-m-* проширење основе — све то указује да је ово ипак једно, мада дихотомно гнездо. Оно се може третирати тако, или поделити на половине па поредити као било која два, али то би довело до слабијих резултата него када би се посматрало интегрално. Овакав случај, колико знамо, није био предмет посебних проучавања, а могао би бити заједно са по проблемима сродним гнездима, нпр. **gznati*, **ženp*.

Даља истраживања ваљало би усмерити ка лингвистичкој географији, и студиозној, картографисаној анализи семантизма свих елемената словенског етимолошког гнезда **česati* / **kositi* до којих се може доћи ексцерпцијом постојећих дијалекатских извора. Тако би се, имајући у виду и овде изнете детаље релевантне за историјат творбе, стекли услови да се етимолошко гнездо словенских глагола **česati* / **kositi* још једном свестано размотри и да се дође до закључака који би се, у границама данашњих могућности славистике и индоевропеистике, могли сматрати ближим коначнима.

Литература:

- Аникин А. Е. 1988. Опыт семантического анализа праславянской омонимии на индоевропейском фоне, Новосибирск.
- БЕР I–IV. Български етимологичен речник, А — падам, София, 1971–1996.
- Borek H. 1973. Drugie Międzynarodowe Sympozjum Etymologiczne w Lipsku, Język Polski LIII/4, Kraków, 307–309.
- Berneker E. 1913. Slavisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg.
- ЭСБМ 1–7. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы, А — Н, Мінск. 1978–1991.
- ЭССЯ 1–23. Этимологический словарь славянских языков, А — **navijakъ*, Москва, 1974–1996.
- ЕСУМ 1–3. Етимологічний словник української мови, А — М, Київ 1982–1989.
- Jakobson R. 1971. Selected Writings II, The Hague — Paris, 620–649.
- Mayrhofer M. 1989. Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen, Bd. I, Lieferung 6, Heidelberg.
- Meillet, A. 1924. Le Slave commun, Paris.
- Мельничук А. С. 1968. Корень **kes-* и его разновидности в лексике славянских и других индоевропейских языков, Этимология 1966, Москва, 194–240.
- Меркулова В. А. 1972. Народные названия болезней, II., Этимология 1970, Москва, 143–206.
- Меркулова В. А. 1981. Восточнославянские этимологии I., Этимология 1979, Москва, 3–28.
- Pokorny, J. 1959. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, Bern–München.
- RJAZU 1–22. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1880–1976.
- РСАНУ 1–15. Речник српскохрватског књижевног и народног језика, А — нокавац, Београд, 1959–1996.

- Schuster-Šewc H. 1–4. Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache, Bautzen, 1978–1989.
- Skok P. I–IV. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1971–1974.
- Sławski F. I–V. Słownik etymologiczny języka polskiego, A — łązywy, Kraków, 1952–1982.
- Sławski F. 1974. Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego, u SP I: 43–141, Wrocław. SP I–VII. Słownik prasłowiański, A — gobьdzь, Wrocław, 1974–1995.
- СРНГ 1–29. Словарь русских народных говоров, А — покорче, Москва–Ленинград, 1965–1994.
- Stang Chr. 1942. Das slavische und baltische Verbum, Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, II. Hist.-Filos. Klasse. 1942. No. 1, Oslo.
- Станић М. 1990–91. Ускочки речник I–II, Београд.
- Тодоров Т. Ат. 1994. Етимологични етюди. Произход на български думи. София.
- Trautman R. 1970². Baltisch-slavisches Wörterbuch, Göttingen.
- Трубачев О. Н. 1963. Этимологический словарь славянских языков (праславянский лексический фонд). Проспект. Пробные статьи, Москва.
- Трубачев О. Н. 1971. Заметки по этимологии и сравнительной грамматике, Этимология 1968, 24–67.
- Трубачев, О. Н. 1976. Этимологические исследования и лексическая семантика, Принципы и методы семантических исследований, Москва, 147–179.
- Vaillant, A. 1966. Grammaire comparée des langues slaves, Tome III, Le Verbe, Paris.
- Vaillant, A. 1974. Grammaire comparée des langues slaves, Tome IV, La formation des noms, Paris.
- Варбот Ж. Ж. 1973. К реконструкции и этимологии некоторых праславянских глагольных основ и отглагольных имен. I, Этимология 1971, Москва, 3–19.
- Варбот Ж. Ж. 1986. О возможностях реконструкции этимологического гнезда на семантических основаниях, Этимология 1984, Москва, 33–40.
- Варбот Ж. Ж. 1988. Словник праславянского словаря в диахроническом аспекте, Budalex '88 Proceedings — Papers from the EURALEX Third International Congress, Budapest, 4–9 September 1988, 517–525.
- Варбот Ж. Ж. 1993. История славянского этимологического гнезда в праславянском словаре, Славянское языкознание, XI Международный съезд славистов — Доклады российской делегации, Москва, 23–35.
- Варбот Ж. Ж. 1995. Морфо-семантическое поле лексемы в этимологическом словаре и возможности его реконструкции, Известия Академии наук, Серия литературы и языка, 54/4, Москва, 60–65.

- Влајић–Поповић Ј. 1997 (у штампани). Сх. *кбса* „dorsum montis, montis, genus; clivus”: етимолошко–семантички поглед, Зборник радова са скупа „Лингвистика и поетика” поводом 100 година од рођења Романа Јакобсона, Софија 24–26. мај 1996.
- Wojtyła-Świerzowska М. 1992. Praslówiańskie abstractum. Słowotwórstwo. Semantyka. I. Formacje tematyczne. Seria: Prace Slawistyczne Instytutu Slawistyki PAN 96, Warszawa.